

Inleiding Piet Hazenbosch

Voormalig Bestuursadviseur CNV en historicus

Dames en heren,

Het thema van onze bijeenkomst is '*Spanning tussen Kerk en Vakbeweging*'. Blijkbaar gaan de organisatoren van ons samenzijn ervan uit dat de kerk en de vakbeweging een bepaalde relatie met elkaar onderhouden en dat er in die relatie een zekere spanning schuil gaat.

In de uitnodiging, die ik een paar maanden geleden ontving heette het nog: '*Wat bindt de Kerk en de Vakbeweging en hoe ziet hun toekomst er uit?*'

Ik denk dat het wel meevalt met die spanning en over de toekomst ben ik niet uitgesproken optimistisch.

Het valt mee met die spanning omdat er niet zo gek veel relatie meer is en ik vermoed dat het gevoel van verbinding ontbreekt of ten minste niet heel krachtig aanwezig is.

Interconfessionele samenwerking

Mag ik met u terug naar het verleden.

Een verleden dat hier overigens geografisch dichtbij is.

Aan het eind van de 19e eeuw ontstaan hier in Twente in de textielindustrie op lokaal niveau kleine protestants-christelijke en rooms-katholieke vakbonden.

Kapelaan Alphons Ariëns zet zich geïnspireerd door de encycliek van paus Leo XII - *Rerum Novarum* - krachtig in voor de organisatie van arbeiders.

Op enig moment besluiten de plaatselijke bonden tot regionale en interconfessionele samenwerking.

De leidende gedachte daarbij is dat het christelijk geloof de basis kan vormen voor sociale rechtvaardigheid én dat de verschillende geloofsstromingen sociale samenwerking niet in de weg behoeven te staan.

Het zijn de protestante Mans Verveld en de katholieke Herman Stins, die leiding geven aan het samenwerkingsverband tussen de lokale textielbonden onder de naam Unitas.

In de winter van 1906-1907 gaat een staking bij juttiefabriek Ter Horst & co in Rijssen verloren. Dat vormt voor Unitas de reden om contact te zoeken met andere christelijke bonden om tot samenwerking in een landelijke vakcentrale te komen. Na het nodige geharrewar over het interconfessionele karakter leidt dat op 13 mei 1909 tot de oprichting van het CNV.

Het geharrewar wordt voor een deel veroorzaakt door het episcopaat, dat weinig voelt voor interconfessionele bonden. De bisschoppen hebben al in 1906 duidelijk gemaakt dat zij daar weinig heil in zien. Katholieke arbeiders moeten zich in op diocesaan niveau organiseren in katholieke bonden. De bisschoppelijke opvattingen maken weinig indruk op de leden van Unitas. En dat leidt ertoe dat de bisschoppen in 1912 het lidmaatschap verbieden op straffe van excommunicatie.

De achterliggende vrees van de bisschoppen is dat katholieke arbeiders het katholieke geloof zullen verliezen en daardoor verloren gaan voor de kerk. Unitas verliest in korte tijd hun ongeveer de helft van zijn leden. Opvallend is overigens de bisschoppen minder problemen hebben met de interconfessionele mijnwerkersbond in Limburg. De verklaring daarvoor kan waarschijnlijk gevonden worden in het feit dat de getalsmatige verhoudingen ruim in het voordeel van de katholieken is, terwijl bij Unitas ongeveer evenveel protestanten als katholieken lid zijn.

Er is samengevat sprake van een stevige botsing tussen de jonge vakcentrale CNV en de room-katholiek kerk. Een tweede luidruchtig botsing vindt plaats tussen de Nederlands Hervormde Kerk en het CNV in de naoorlogse jaren.

Verzuilde samenleving

Vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw veranderde de Nederlandse samenleving langzaam van een standen naar een verzuilde samenleving. Zuilen gebaseerd op politiek-maatschappelijke ideologieën en religie. Zo ontstonden een rooms-katholieke zuil, een protestants-christelijke en een neutrale zuil. Die laatste viel in twee delen uiteen: een sociaaldemocratische en een liberale zuil.

Aan 'de top' van de zuil staat de politieke partij, daaronder schikken zich maatschappelijke organisaties, zoals de vakbeweging, de (radio)omroepen, de kranten en tijdschriften, maar ook tal van lokale verenigingen. Deze verzuiling was zeker niet onomstreden en al in de jaren '20 en '30 wordt beëindiging van de verzuiling bepleit.

Het doorbreken van de min of meer vastliggende patronen krijgt tijdens de Tweede Wereldoorlog een extra impuls, o.a. in het interneringskamp St.Michiëlsgestel. In de protestants-christelijke wereld krijgt de 'doorbraak' een theoretisch-theologische onderbouwing door het werk van de befaamde, Zwitserse theoloog Karl Barth. Barth stelt dat God te groot is om betrokken te worden op het menselijk handelen en dat maatschappelijke ordening niet moet verlopen via christelijke partijvorming.

In Barths visie is christelijke politiek c.q. christelijk vakbondswerk niet mogelijk. De wereld van de politiek is – in de zienswijze van Barth – neutraal gebied, waar in concrete situaties uitsluitend zakelijke beslissingen kunnen worden genomen. Het christelijk geloof heeft daarmee weinig van doen. Nederlandse aanhangers van Barth en van de doorbraakgedachte, beroepen zich daarbij het de 'christelijke' politiek van de kabinetten Colijn, die in hun ogen weinig christelijk uitpakte.

De discussies tussen de Barthianen en de anti-Barthianen is fel, maar heeft in die jaren weinig feitelijke politieke gevolgen zoals blijkt uit de verkiezingsuitslagen in de tweede helft van de jaren '40. De Barthianen en daarmee de aanhangers van de doorbraak-gedachte zijn vooral te vinden in de Nederlands Hervormde Kerk. CNV-voorzitter Ruppert bestrijdt de doorbraak. Hij is Lutheraan en ziet voor de christelijke vakbeweging een apostolische taak.

Zijn redenering komt op het volgende neer: doel van christelijke politiek, christelijk vakbondswerk en andere maatschappelijke activiteiten moeten gericht zijn op geloofsbehoud. Dat is de kern. Dus moeten politieke partijen zoals ARP en CHU voldoende oog hebben voor de belangen van arbeiders, zodat arbeiders zich herkennen in het beleid van die partijen. Zo niet, dan stemmen zij wellicht op niet-confessionele partijen, verliezen zij hun belangstelling voor de christelijke vakbeweging, de christelijke omroep etc. om tot slot hun geloof te verliezen. En dat moet worden voorkomen.

Bisschoppelijk amendement

In 1954 reageert Ruppert dan ook enthousiast op het bisschoppelijk mandement '*De katholieke in het openbare leven*' dat op 1 mei 1954 – de Dag van de Arbeid – wordt gepubliceerd. In het mandement verwerpen de bisschoppen elke scheiding tussen godsdienst en leven. Het lidmaatschap van socialistische organisaties, zoals de VARA (Vereniging Arbeiders Radio Amateurs) en de socialistische vakvereniging NVV werden verboden. De bisschoppen spraken als hun mening uit dat het onverantwoord was de weg van de Doorbraak te gaan. Lidmaatschap van de Partij van de Arbeid werd ontraden. Regelmatig naar de VARA luisteren was ongeoorloofd.

Zoals gezegd reageerde het CNV met het nodige enthousiasme, maar de reactie van de KAB – de Katholieke Arbeidersbeweging – was nogal terughoudend, terwijl het sociaaldemocratische NVV nogal bozig reageerde. Het herderlijk schrijven was ingegeven door de vrees voor de sociaal-politieke ontwikkelingen. De KVP had met name in de zuidelijke, traditioneel katholieke provincies bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1952 geen goede beurt gemaakt. De bisschoppen wilden met het mandement die ontwikkeling een halt toeroepen. Wie naar de verkiezingsuitslag van 1956 kijkt, ziet enig effect, maar wie naar de ontwikkeling op langere termijn kijkt, weet dat het effect gering was.

Het Mandement en de reacties daarop hebben nog een gevolg: het samenwerkingsverband van de drie vakcentrales – de Raad van Vakcentrales – valt uiteen. En het zal enige jaren duren voordat de samenwerking weer een zekere vorm krijgt in het Overlegorgaan, dat in 1958 tot stand komt. Overigens trekken de bisschoppen het Mandement in 1966 in en maken daarmee de weg vrij voor de latere federatie en fusie tussen het NVV en het NKV tot de FNV.

Geen warme banden

Die fusie leidt er onder andere toe dat katholieke organisaties zich bij het CNV aansluiten, dat vanaf het midden van de jaren '70 weer interconfessioneel is. Het toetreden van katholieke bonden leidt overigens tot min of meer formeel overleg tussen de Rooms-Katholieke Kerk en het CNV. Maar erg veel vuur zit er niet in en in de loop van de tijd bloedt het overleg dood. Datzelfde geldt in meer of mindere mate voor het contact met de protestantse kerken. Ik maakte al duidelijk dat de relatie met de Nederlands Hervormde Kerk nogal moeizaam was, terwijl het overleg met de Gereformeerde Kerken ook tot

weinig of niets anders leiden dan het wederzijds uitwisselen van informatie. Iets soortgelijk geldt voor de zogenoemde KHV-conferenties, waarbij de K voor Kerken, de H voor Humanisten en de V voor vakbeweging staat. Binnen het CNV kreeg deze tweejaarlijkse conferentie de handen niet echt op elkaar.

Terugkijkend in de tijd, die ik hier in grove lijnen heb geschetst, mag duidelijk zijn dat er niet al te warme banden bestonden tussen het CNV en de kerkelijke instituties. Dat lag voor de relatie tussen kerkmensen en het CNV natuurlijk anders, want lange tijd bestond het overgrote aandeel van de CNV-leden uit christenen.

In het midden van de jaren '60 is uitgezocht hoe het precies in elkaar zat. Toen bleek dat 9% van de CNV-leden onkerkelijk waren. Dat onderzoek heb ik in 2004 herhaald. Nog steeds 9% van de leden geeft aan geen religieuze achtergrond te hebben, maar bijna de helft beschouwt zich als niet-actief religieus. In de jaren '60 was dat percentage ruim onder de 10%. De secularisatie heeft in de tweede helft van de 20^e eeuw zijn sporen nagelaten in het ledenbestand van het CNV.

Terzijde: in het midden van de jaren '60 had het CNV geen katholieke leden, in het begin van deze eeuw gaf circa eenderde aan katholiek of van katholieke huize te zijn. Het dalend aantal gelovigen onder de CNV-leden sluit aan bij de maatschappelijke ontwikkeling, waarbij steeds minder mensen zich christelijk noemen. Ik kom daar straks op terug.

'Opgaan, blinken en verzinken is het lot van elke dag' dichtte de grote Willem Bilderdijk. Maar niet alleen het lot van elke dag, ook van de levenscyclus van producten. Een sociale beweging is te beschouwen als een product van maatschappelijke omstandigheden en ontwikkelingen. In die zin is de uit de marketing en economie afkomstige analysemethode ook toepasbaar op een sociale beweging.

In het algemeen worden vier fasen onderscheiden: de introductie, de groei, de verzadiging en de terugval. Als we een grafiek van de organisatiegraad leggen naast een grafiek van de levenscyclus, dan vallen de overeenkomsten op. Overigens vertoont een grafiek van kerkelijke betrokkenheid in de laatste helft van de vorige eeuw en in het begin van deze, een zelfde dalende trend.

Toenemende welvaart, voortgaande individualisering, het freeridersprobleem en een gebrek aan echte vernieuwing kunnen gemakkelijk worden aangewezen als oorzaken voor de dalende organisatiegraad. Uit de theorie over de levenscyclus is bekend dat bedrijven hun voortbestaan veilig kunnen stellen als zij met enige regelmaat nieuwe of echt vernieuwde producten op de markt brengen. Anders geformuleerd: als zij telkens een nieuwe levenscyclus proberen te starten voor hun product of productie. De vakbeweging heeft dat geprobeerd o.a. door een intensief fusieproces tussen bonden. Een poging, die ook herkenbaar is bij de protestantse kerken in Nederland. Maar de cijfers liegen niet: de pogingen zijn niet geslaagd.

Valt er uit mijn verhaal een conclusie te trekken?

De relatie tussen het CNV en de kerken is nooit erg warm geweest en die relatie wordt nagenoeg niet meer herkend – ieder is te veel met zichzelf en met de eigen problemen bezig om nog oog te hebben voor brede samenwerkingsverbanden.

Er was in de loop van de eeuw zeker sprake van spanning, maar die is weggeëbd bij gebrek aan wederzijdse belangstelling. Dat klinkt treurig en dat is het ook!

... Om die reden achten wij het onze plicht, nogmaals en zo beslist mogelijk te verklaren, dat het Ons ernstig en uitdrukkelijk verlangen is, de aan Ons onderhorige Katholieken te verenigen en verenigd te houden in Katholieke organisatiën, omdat alleen in deze de Katholieke beginselen volkomen tot hun recht komen. ...

(Bron: Bisschoppelijke verklaring, december 1911)